

Allegorie als Interpretationsschema – kognitiv poetische Untersuchungen

Török Mária

Az értekezés tárgya az allegória mint kognitív jelenség, különös tekintettel a konstruálás, az analógia és a irodalmi sémák összefüggéseire az allegóriára jellemző konzisztens kétsíkúság kialakulásában. A különböző retorikai és funkcionális-kognitív allegóriadefiníciók áttekintése után centrális jellemzőként emelkedik ki az allegóriára jellemző konzisztens kétsíkúság. Elméleti vizsgálódásaim kiindulópontjában az a feltevés áll, hogy az allegorikus értelmezések konzisztens kétsíkúsága egy alapvető értelmezési séma specifikálódásán ill. ennek használatba vételén alapul. Funkcionális-kognitív megközelítésben, a kognitív poétika (Bergs & Schneck 2013; Freeman 2007a; 2007b; Stockwell 2015) módszereit használva vizsgálom az allegória értelmezési folyamatát, ezáltal igyekszem feltárni az allegória értelmezési sémájának aktiválódásában releváns tényezőket. Ennek kialakulását befolyásoló kognitív tényezők közül a konstruálás (Langacker 2008), az analógia (Thagard 1999; Gentner 1983; Holyoak & Thagard 1995) és az irodalmi sémák (Stockwell 2002) összefüggéseit veszem nagytó alá. Ezen összefüggéseket két részproblémára bontva, két önálló esettanulmányban vizsgálom:

P1: A konstruálás és a figyelemirányítási mintázatok szerepe az allegorikus értelmezési séma aktiválásában, ezek kognitív poétikai leírhatósága

P2: Az allegória alapját képező analógia szerepe az allegorikus értelmezési séma aktiválásában

Az első esettanulmány vállalása P1 vizsgálatában kettős. Egyrészt igyekszik megkeresni azt a kognitív nyelvészeti terminológiát, amellyel leírható a nyelvi figyelemirányítás allegóriatipikus mintája. Másrészt egy kognitív poétikai elemzés keretein belül, amelyben Walter Benjamin: *Möwen* című szövegét mint a szöveg(értelmezés) allegóriáját elemzem (A1 értelmezés), tesztelem a kiválasztott kognitív nyelvészeti terminológiát, vagyis Langacker (2008) kognitív grammatikájának azon elemeit, amelyek a nyelvi figyelemirányítási mintázatok leírására a mondat szintjén és afelett alkalmazhatók. A mondatfókusz meghatározása alapján azokra az aktivált tudásterületekre következtetek, amelyeknek a mondatfókuszban álló konceptus részét képezi. Ezen tudásterületek leírására Stockwell (2002) irodalmi sémáit (literary schemas) alkalmazom. Az elemzés eredményei alapján megállapítható, hogy a Langacker (2008) által a mondat szinten és afelett alkalmazható szempontok a fókuszpont meghatározására nem vezetnek egyértelmű eredményre. Továbbá az

is elmondható, hogy a mondatok fókuszpontjainak szintjén nem rajzolódik ki egy szabályosnak mondható váltakozás a konkrét (MADARAK) és az elvont értelmezési sík (SZÖVEG) között. Ebből következik, hogy a mondatok szintjén feltárt figyelemirányítási mintázatok 'leképezik' ugyan bizonyos mértékben az allegóriára jellemző kétsíkúságot a mondat szintjén, azonban nem nevezhetők konstitutív tényezőknek a vizsgált szöveg konzisztens kétsíkúságának kialakulásában. Az értelmező az esetleges inkonzisztenciákat egyéb irodalmi sémákra és tudáskeretekre támaszkodva oldja fel. A második esettanulmány fókuszában az allegória alapját képező analógia típusa áll, kiindulópontját az Okonski (2015) által elvégzett kognitív pszichológiai kísérletek képezik, amelyben a kísérlet résztvevői Adrienne Rich: *Diving into the Wreck* című strukturális analógiára épülő versét értelmezték különböző 'olvasási beállítások' mellett. Okonski (2015) központi állítása, hogy az allegorikus értelmezés egy alapvető értelmezési mód, eredményei alapján pedig elmondható, hogy az allegorikus értelmezés különböző beállítások mellett is alapbeállításként működésben marad, ez pedig megerősíteni látszik hipotézisét az allegorikus értelmezés fundamentalitásáról. Ehhez kapcsolódóan a második esettanulmányban naiv átlagolvasók bevonásával azt a hipotézist tesztelem, miszerint a strukturális analógiára épülő allegóriák esetében az allegorikus értelmezés nagyobb valószínűséggel lesz prominens mint a formai analógiára épülő allegóriák esetében. Az eredmények rámutatnak, hogy strukturális analógiák esetében a naiv átlagolvasók számára különböző sémabeállítások mellett is az allegorikus értelmezés a prominens értelmezés, míg a formai analógiáknál egyes sémabeállítások (pl. versforma) nélkül ritkábban törekszenek allegorikus értelemképzésre. Emellett az eredmények arra is rávilágítanak, hogy az allegória alapját képező analógia típusa az allegorikus értelmezési séma aktiválódásában meghatározó tényező, ilyen módon pedig árnyalják Okonski (2015) az allegorikus értelmezési mód pervazivitásáról alkotott hipotézisét. A két esettanulmány eredményei alapján a disszertációban vizsgált két részproblémára a következő válaszok adhatók:

P1: A konstruálás és a figyelemirányítási mintázatok szerepe az allegorikus értelmezési séma aktiválásában, ezek kognitív poétikai leírhatósága

P1v: A figyelemirányítás allegóriára jellemző mintázata a konstruálás (Langacker 2008) és az irodalmi sémák (Stockwell 2002) kombinált módszerével egy kognitív poétikai elemzés során részben rekonstruálható. Az elemzés során felmerülő módszertani problémák megoldására felhasználható egyéb fogalmak a használati esemény, prominencia, elaboráció, valamint a mentális hozzáférés ösvényei. A Langacker (2008) által a mondatszinten és afelett alkalmazható szempontok a fókuszpont meghatározására

nem vezetnek egyértelmű eredményre. A mondatok fókuszpontjainak szintjén nem rajzolódik ki egy szabályosnak mondható váltakozás a konkrét (MADARAK) és az elvont értelmezési sík (SZÖVEG) között. A mondatok szintjén feltárt figyelemirányítási mintázatok 'leképezik' ugyan bizonyos mértékben az allegóriára jellemző kétsíkúságot a mondat szintjén, azonban nem nevezhetők konstitutív tényezőknek a vizsgált szöveg konzisztens kétsíkúságának kialakulásában. Az értelmező az esetleges inkonzisztenciákat egyéb irodalmi sémákra és tudáskeretekre támaszkodva oldja fel.

P2: Az allegória alapját képező analógia szerepe az allegorikus értelmezési séma aktiválásában

P2v: A strukturális analógián alapuló allegóriák esetében az allegorikus értelmezés nagyobb valószínűséggel lesz a prominens olvasat, mint a formai analógiára épülő allegóriák esetében. Vagyis az allegória alapját képező analógia típusa az allegória interpretációs sémájának meghatározó tényezője.

Mindkét esettanulmány megerősítette a vizsgált kognitív tényezők konstitutív szerepét az allegorikus értelmezés prominenciájának és konzisztenciájának kialakulásában. A doktori értekezés eredményei alapján nyert felismerések az allegóriával mint kognitív jelenséggel kapcsolatban a következők: Egyrészt a nyelvi figyelemirányítás mintázatai részt vesznek, de nem játszanak konstitutív szerepet az allegóriára jellemző konzisztens kétsíkúság kialakulásának folyamatában. Másrészt azonban szoros összefüggés állapítható meg az irodalmi sémák és az allegorikus értelmezés konzisztenciája között. Harmadrészt hasonlóan szoros összefüggés állapítható meg az analógia típusa és az allegorikus értelmezés konzisztenciája és prominenciája között.

Irodalom

Bergs, A. & Schneck, P. (2013): Kognitive Poetik. In: Stephan, A. /Walter, S. (Hg.): *Handbuch Kognitionswissenschaft*. Stuttgart/Weimar: J. B. Metzler.

Freeman, M. H. (2007a): The Fall of the Wall Between Literary Studies and Linguistics: Cognitive Poetics. In: Kristiansen, G. & Achard, M. & Dirven R. & Ruiz de Mendoza, F.(eds.): *Applications of Cognitive Linguistics: Foundations and Fields of Application*, 403-428. Berlin: Mouton de Gruyter,

Freeman, M. H. (2007b): Cognitive linguistic approaches to literary studies: State of the art in cognitive poetics. In: Geeraerts, D. & Cuyckens, H. (Hg.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford/New York: Oxford University Press, S. 1175–1202.

- Gentner, D. (1983): Structure-mapping: A theoretical framework for analogy. In: *Cognitive Science* 7, S. 155–170.
- Holyoak, K. J. & Thagard P. (1995): *Mental Leaps: Analogy in Creative Thought*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Langacker, R. W. (2008): *Cognitive Grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Stockwell, P. (2002): *Cognitive Poetics: An Introduction*. London: Routledge.
- Stockwell, P. (2015): Poetics. In: Dabrowska, E. & Divjak, D. (eds.) (2015): *Handbook of Cognitive Linguistics*. (=Handbooks of Linguistics and Communication Science, Vol. 39.), Berlin/ Boston: Walter de Gruyter.
- Thagard, P. (1999): *Kognitionswissenschaft: ein Lehrbuch*. Aus dem Amerikanischen übersetzt von Marco Mantani, Daniela Egli. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Okonski, L. (2015): *Diving into the Wreck: Embodied Experience in the Interpretation of Allegory*. UC Santa Cruz: Electronic Theses and Dissertations.